

Nesterova M. A. Formation of Cognitive Science.

The article analyzes directions and perspectives of cognitive science formation. Prescribed methodological problems of cognitive science connected with search of methodological bases and unified theory of cognitive science. Reviewed existing basic theory of cognitive science and outlined the direction of further methodological researches.

Key words: cognition, cognitive researches, cognitive science, cognitive technologies.

Рунташ О. В.

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПІДХІД У ГУМАНІТАРНИХ НАУКАХ

У статті наведено аргументи «за» і «проти» дослідження соціогуманітарних наук крізь призму парадигм. Окреслено сферу використання терміну «парадигма» в кунівському значенні та запропоновано варіанти його тлумачень у гуманітарному знанні. Виявлено розбіжності між природничими і гуманітарними науками в рамках підходу Т. Куна. З метою аналізу гуманітарних наук запропоновано розрізняти теорії-парадигми і схеми-парадигми.

Ключові слова: парадигма, Т. Кун, гуманітарне знання, гуманітарно-наукова парадигма, смисл, герменевтика, наука.

Парадигмальний підхід пропонує розглядати науку як вид колективної людської діяльності, враховуючи роль усіх чинників, які впливають на її реалізацію, як епістемних, так і соціокультурних. Томас Кун обґрунтував революційний характер історичних трансформацій у науці, заперечивши тим самим кумулятивістську модель її розвитку з поступально-еволюційною траєкторією змін. Наука, в рамках позитивізму, поставала самочинним безособистісним процесом отримання знання з жорсткою внутрішньою логікою розвитку. Відповідно, недоречним і нелегітимним було застосування моральних чи будь-яких інших видів оцінки як до самого процесу наукового пізнання, так і до його результатів. Вважалося, що площина логіки наукового поступу безпосередньо недотична до ціннісно-сислової сфери, вони не суперечать одна одній, але й не перетинаються. Натомість парадигмальний підхід відкрив нові перспективи досліджень у філософії науки, зокрема сприяв так званім аксіологічному й антропологічному поворотам – зверненню до проблеми цінностей, особливо морально-етичних, актуалізації

принципів людиномірності, гуманізму й гуманітаризації наукового знання.

Поняття парадигми увійшло в науковий обіг багатьох галузей знання. Його використовують у різних значеннях: від вузько лінгвістичного – «зразок», до гранично широкого – «світоглядний каркас». До прикладу, відомий дослідник соціальних наук К. Бейлі розглядає парадигму як термін соціальної науки: «деякий перспективний фрейм референції (a perspective frame of reference) для аналізу соціального світу, який складається із сукупності концептів і припущень» [1, 24]. І водночас вживає термін «парадигма» у широкому значенні як «ментальне вікно (mental window), через яке дослідник розглядає світ» [1, 25]. В. Конєв виокремлює загальні парадигми філософування, притаманні різним періодам історії філософії, які визначають коло, тип побудови й розв'язання філософських проблем [13, 17-43]. Значно розширює простір застосування кунових гносеологічних моделей Л. Бевзенко [8].

Поле застосування парадигмального підходу, його переваги й обмеження в історії науки та методології наукового пізнання залишаються предметом обговорення дослідників вже понад півстоліття. Найчастіше до уваги беруть відкриту можливість розглядати будь-яку науку в ціннісному контексті конкретно-історичного періоду. К. Завершинський пропонує застосовувати підхід крізь призму парадигм, домінуючих у той чи той період, як більш «інструментальний», порівняно з традиційною історичною періодизацією розвитку культурологічного знання. Базові парадигми, на думку автора, започатковують множини варіацій – «віяло» дослідницьких програм [11, 58-59].

Парадигмальність як сутнісну характеристику зрілої науки розглядає М. Савостьянова, визначаючи головні функції парадигми – забезпечення цілісності, однорідності, функціональності науки, спрямування її руху [20]. Авторка також обґрунтовує можливість застосування парадигмального підходу в філософії та методології гуманітарних наук [19]. Переваги цього підходу в філософському дослідженні гуманітарного знання аналізують М. Марчук і С. Мудра. У цій розвідці важливу роль відіграло їхнє розуміння парадигми як сукупності соціокультурних компонентів, а не лише окремих теорій. Автори зазначають, що сучасну гуманітарно-наукову парадигму знання «варто досліджувати не лише в методологічному чи наукознавчому плані, а й ширше – як проблему пов'язану з духовно-ціннісними орієнтирами людини і культури» [15, 4]. Визначальні риси

гуманітарної парадигми, її специфіку і принципи виявляють В. Ратніков і Н. Краснонос [17].

В. Льодін використовує метод порівняння парадигм з метою створення можливості налагодження повноцінного діалогу між різними напрямками, обґрунтовуючи такий підхід несумірністю парадигм, виявленою Т. Куном: «Якщо намагатися порівнювати різні теорії, а тим більше конкретні результати досліджень, то швидко виявиться, що представники різних парадигм цілком по-різному аргументують свої висновки, і докази, які одна сторона сприймає як абсолютно неспростовний залізний аргумент, інша сторона може сприймати як тезу, що сама потребує доказів, або й загалом не сприймати» [14].

Ф. Кабіров зіставляє дві парадигми: природничо-наукову й гуманітарну, які можуть реалізуватися в навчальному процесі. Головні відмінні риси кожної з них залежать передусім від характеру взаємозв'язку між людиною і світом, який відбивається у відповідній логіці їх взаємодії. Класична природничо-наукова парадигма дивиться на світ з погляду «суб'єкт-об'єктного» зв'язку, де людина – активний суб'єкт пізнання, а світ – об'єкт, який вона пізнає. Гуманітарна парадигма сформувалася на основі «суб'єкт-суб'єктної» взаємодії, де обидві сторони – активні учасники процесу пізнання, і зазнають взаємного впливу, трансформацій [12].

Водночас чимало авторів вважають, що парадигмальний аналіз може стосуватися лише природничо-наукового знання. Зокрема В. Рибаків і А. Покришкін, розрізняючи два принципово відмінних підходи: природничо-науковий і гуманітарний, які на рівних застосовуються у психології, обстоюють думку, що психологічні теорії, навіть «глобальні», мають мало спільного з парадигмою [18]. Схожу позицію, але виходячи з інших методологічних настанов, займає В. Шкуратов [21]. Автор продовжує міркування Дж. Брунера, який виступає проти превалювання парадигматичного способу пізнання в гуманітарних науках, протиставляючи йому наративний спосіб [2].

Проблема конституювання гуманітарно-наукової парадигми знання в контексті філософсько-методологічного дискурсу стала провідною темою досліджень науковців кафедри філософії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Восени 2011 р. на базі кафедри відбулася Міжнародна наукова конференція «Гуманітарно-наукове знання становлення парадигми» [10], учасники якої намітили кілька напрямів і підходів до розв'язання цієї проблеми. У 2013 р. започаткована дискусія продовжилася в

рамках конференції «Гуманітарно-наукове знання: розмаїття парадигм» [11].

Не зважаючи на значні здобутки на шляху розв'язання поставленої проблеми, недостатньо вивченими залишаються підстави для застосування парадигмального підходу в філософії гуманітарних наук, легітимність використання терміну «парадигма» в кунівському значенні, а також варіанти його тлумачень у гуманітарному знанні.

Мета цієї розвідки – окреслити специфіку й обмеження застосування парадигмального підходу в гуманітарних науках, як з погляду концепції Т. Куна, так і її методологічних інтерпретацій.

У найзагальнішому значенні парадигма – це сукупність знань, переконань, припущень, цінностей, методів і прийомів пізнання, світоглядний каркас сприйняття дійсності, спільний для певної групи суб'єктів. Іноді це поняття позначає стереотипи мислення, смислові кліше. У цьому сенсі воно найбільш близьке до свого етимологічного коріння у грецькій мові (*παράδειγμα* – приклад, зразок). Платон вживає це слово у діалозі «Тімей», описуючи творення космосу Деміургом за зразками, прототипами.

Вважається, що поняття парадигми почали застосовувати в науці у значенні теоретичного підґрунтя для розуміння і пояснення досліджуваних явищ з 1960-го року, поцінуючи відкриття в галузі медицини лауреата Нобелівської премії – Девіда Балтимора (David Baltimore). А найширшого розповсюдження воно набуло завдяки Томасу Куну (Thomas Kuhn), відігравши центральну роль у поясненні структури наукових революцій. Парадигма постає основою нормальної науки, яка ґрунтується на попередніх наукових досягненнях і сприймається певною науковою спільнотою як фундамент для подальшої діяльності. Тобто парадигма – це схвалені зразки актуальної наукової практики – приклади, які місять і закон, і теорію, і додатки й інструментарій, забезпечують науку моделями, з яких беруть початок відповідні специфічні традиції наукового дослідження [6].

Парадигми задають межі проблемного поля наукової дисципліни, можливі шляхи пошуку відповідей і розв'язання проблем, прийнятні стереотипи інтерпретації наукових відкриттів. Ці межі не дозволяють приборчникам однієї парадигми поглянути на світ очима прихильників альтернативних парадигм, які належать до іншого теоретичного горизонту і забезпечують інші перспективи бачення. Це зумовлено, зокрема, відмінностями у наділених значущістю конкретних наукових проблем й у стандартах, які висуваються щодо оцінки їх розв'язків. Усе зазначене Куном стосується передусім природничих дисциплін.

Поняття «парадигма» набуває нових смислових відтінків, коли мовиться про сферу гуманітарного знання й окреслення рис гуманітарної парадигми. Гуманітарні науки схильні до запозичення термінів і концептів, адаптуючи їх до контексту своїх дисциплін. Під парадигмою часто мають на увазі (особливо в педагогіці, психології, соціології та інших царинах гуманітарного знання) не єдину домінуючу теорію, а одну з кількох провідних теорій у певній галузі чи дисципліні. Тобто припускається, що гуманітарні науки за своєю сутністю – поліпарадигмальні чи мультипарадигмальні.

Сам Кун вважав, що поняття парадигми не підходить для аналізу соціогуманітарних наук. Понад те, воно може бути прийнятним для розмежування природничих (natural sciences) і соціальних наук (social sciences). У соціальних науках, історії, філософії чи теології немає заданих схем і стереотипів постановки і розв'язання проблем, навіть сам вибір проблеми потрібно обґрунтувати і довести потребу в її розв'язанні.

Від часу виникнення соціальних і гуманітарних наук й донині спостерігається широкий вибір підходів і напрямів, які конкурують між собою, не дозволяючи одному з них виконувати функції парадигми. Такі міркування підтримав французький соціолог Маттей Доган (Mattei Dogan), аргументуючи їх тим, що теорія може називатися парадигмою тоді, коли вона одна домінує над усіма іншими в цій дисципліні і коли вона визнається усією науковою спільнотою. Він також підкреслює, що утвердженню парадигми в соціальних науках перешкоджають такі чинники: по-перше, багатозначність термінів у соціальних науках; по-друге, свідоме уникнення взаємовпливу вчених один на одного; по-третє, швидке зростання кількості наукових шкіл; по-четверте, відсутність «фундаментальних відкриттів» у соціальних науках. Отже, Доган дійшов висновку, що «немає парадигм у соціальних науках, оскільки кожна дисципліна фрагментована» [3].

Проте заперечити автору можна, скориставшись його ж твердженням, згідно з яким соціальні науки схильні до запозичення термінів і концептів, адаптуючи їх до контексту своїх дисциплін і надаючи нових відтінків тлумачення. Поняття парадигми у гуманітаріїв набуває ширшого значення – це світоглядне підґрунтя пізнання й осягнення світу, в якому акумулюються життєвий досвід, ціннісно-смислові настанови, переконання й вірування, характерні для певної культури, історичної доби, конкретного суспільства чи соціальної групи; спосіб мислення.

Слід звернути увагу, що й Т. Кун після зацікавлення герменевтикою у сімдесятих роках ХХ століття змінив свої погляди: відмовився від жорсткого протиставлення між двома сферами наукового знання – природничою і соціально-гуманітарною, виявивши їхню спорідненість. Цей новий погляд він виклав у есе «Природничі та гуманітарні науки» (The Natural and the Human Sciences), замінивши термін «парадигма» поняттям «герменевтичне ядро» [5; 7].

Розповідаючи про історію розвитку своїх ідей щодо сутності й особливостей природничих наук, зокрема фізики, Кун описує стан ейфорії, який він пережив після знайомства з працями М. Вебера й Е. Касирера. Виявилось, що ці автори описують соціальні науки у спосіб подібний до того, який він сам сподівався застосувати до фізичних наук. Але ця ейфорія затьмарювалася загальноновизнаним поділом наук на природничі, з одного боку, і соціальні, духовні, гуманітарні – з іншого. Тобто традиційно припускалося, що між двома царинами пізнання проходить кордон, який не можна перетнути: те, що характерне для соціальних наук, не притаманне наукам про природу, й навпаки. Кун не збирався сперечатися з таким розподілом наук, але заперечував підвалини цього поділу. Зокрема він критикує твердження Чарльза Тейлора, згідно з яким відмінність між вивченням явищ природи і людських дій полягає в інтенціональності (спрямованості, навмисності) людської поведінки. На думку Тейлора, герменевтична процедура інтерпретації сенсу, значення людської поведінки для розуміння людських вчинків, передбачає врахування культурного контексту, індивідуальних особливостей, натомість для вивчення об'єктів природи не потрібна герменевтична процедура, адже вони мають однакове значення для усіх («небо однакове для всіх культур»). Саме з останнім твердженням категорично не погоджується Т. Кун. Він обґрунтовує різне тлумачення «об'єктів» природи в різних культурах у різні історичні періоди, взявши для прикладу «небесні об'єкти». Детальний аналіз підтверджує тезу, що науковці не просто вживають різні слова, а й наповнюють однакові, на перший погляд, поняття різним змістом.

Водночас Кун підтримує висновок Тейлора, що концепт (поняття) належить спільноті (культурі чи субкультурі) і поділяється переважною частиною її членів, а головне – передається від покоління до покоління. Проте можна спостерігати ситуацію, коли двоє людей погоджуються щодо поняття, але не поділяють поглядів один одного стосовно характеристик об'єкту, яке воно позначає [5, 216-219]. Такий висновок може привідкрити завісу між природничими і соціогуманітарними науками. При цьому автор зауважує, що існує

інша межа, відмінна від обговорюваної вище, яка відділяє природознавство від гуманітарних наук.

Розбіжності між природничими й гуманітарними науками Кун вбачає у тому, що герменевтичний базис природознавства, або парадигму, науковці-практики отримують (в період нормальної науки) у спадок від своїх учителів. Природничі науки будь-якого періоду ґрунтуються на групі понять (set of concepts), яку сучасне покоління практиків успадкували від своїх безпосередніх попередників, і ця група понять – «історичний продукт, вбудований у культуру, до якого сучасних практикантів спонукає навчання, і доступний для не-членів тільки через герменевтичну техніку, за допомогою якої історики й антропологи приходять до розуміння інших способів мислення» [5, 221]. Цей категорійно-понятійний апарат історико-культурної природи Кун іноді називає герменевтичним базисом науки певного періоду, зазначаючи, що він має значну подібність до одного зі значень раніше введеного ним поняття «парадигма».

Отже, підсумуємо: природничо-наукова парадигма забезпечує дослідників необхідними і достатніми знаннями про зміст і значення вихідних концептів, які не потребують додаткового тлумачення, вони – очевидно зрозумілі. Натомість соціогуманітарні науки спонукають учених-гуманітаріїв здійснювати герменевтичну процедуру, тлумачити поняття про об'єкт пізнання, знову й знову. Тобто природодослідники мають певний смисловий шаблон для розуміння процесів і явищ, які вони вивчають, а гуманітарії, навпаки, уникають будь-яких шаблонів для тлумачення предметів аналізу, намагаючись віднайти нові смисли і значення.

Кун відзначає, що відмінність у застосуванні герменевтичної процедури в історії двох царин знання має дуже важливе значення: «Ця відмінність має зворотний бік, який здається мені настільки ж вражаючим. У природничих науках практика досліджень *випадково* (курсив – О. Р.) продукує нові парадигми, нові способи розуміння природи, прочитання її текстів. Але люди, відповідальні за ці зміни, не шукали їх. Реінтерпретація, як результат їхньої роботи, була ненавмисною, часто справою наступного покоління» [5, 222]. На протигагу, так би мовити, природному процесу оновлення трактування моделей пізнання світу й природи, мета соціогуманітарних наук – зумисний пошук нових і глибших інтерпретацій.

При цьому особливі риси гуманітарних наук зумовлені «нестабільністю об'єктів», які вони досліджують, наприклад змінністю соціальної чи політичної системи. Ця визначальна характеристика об'єктів уваги гуманітарія вимагає від дослідника постійного

уточнення й видозміни інтерпретації. Отже, герменевтичний базис природознавства, за Куном, не є «герменевтичним виробництвом», не продукує нові варіанти витлумачення смислу і цим відрізняється від гуманітарних наук. Останні змушені щоразу здійснювати процедуру інтерпретації, оскільки вони, можливо, не мають альтернативи. А. М. Перлов висловлює схожу думку: «Величезна кількість гуманітарних висловлювань легітимуються тим, що вони робляться у новому контексті, для нової аудиторії, на підставі нових даних. Значно більше це означає «на підставі індивідуального бекграунду і прихильностей чергового дослідника», ніж «на підставі нових даних» у сенсі природничих наук» [16].

Ми дійшли висновку, що гуманітарні науки мають на меті визначення смислового потенціалу об'єкта дослідження, припускаючи наявність множини його інтерпретацій, з якої кожного разу реалізується лише одна можлива в конкретних умовах.

Кун піддає сумніву успішне завершення процесу пошуку гуманітарними науками парадигми, спроможної підтримувати «дослідження з розв'язання проблем», яка виконувала б роль алгоритму дій, шаблону пояснення тощо, як це ми бачимо у природознавстві на нормальній стадії наукового розвитку. Але припускає, що можливо саме в цей час така трансформація гуманітарних наук «вже в дорозі» (наприклад, в економіці та психології).

Аналіз парадигмальності знання у соціальних і гуманітарних науках приводить дослідників до різних висновків. Зокрема Фредерік Еріксон (Frederick Erickson), трохи жартома, стверджує, що «у соціальних науках парадигми не вмирають, вони викликають варикозне розширення вен і прилаштовуються до роботи кардіостимуляторів» [4]. На відміну від природничих наук, в яких поступ здійснюється шляхом заміни однієї парадигми іншою, в соціогуманітарних науках можуть одночасно успішно функціонувати кілька парадигм, що створює підстави для ствердження полі- чи мультипарадигмальності характерної для соціогуманітарного знання.

Попри все соціально-гуманітарні дисципліни здійснюють свою діяльність, забезпечуючи соціальну підтримку парадигми відповідно до всіх кунівських вимог: наявність професійних організацій, які легітимують парадигми; робота активних лідерів, які запроваджують і підтримують парадигми; розповсюдження наукових журналів і організація конференцій, які підтверджують кредит довіри до парадигм, шляхом їх обговорення й критики; і зрештою, мережа державних установ, навчальних закладів і засобів інформації, які

пропагують парадигми, та інше. Наукове знання може бути парадигмальним за умови його інституалізації, дисциплінарного поділу тощо, оскільки, як стверджує М. Савостьянова, «... парадигма – це завзята і наполеглива спроба нав'язати природі і соціальній реальності ті концептуальні межі, які дає професійна освіта» [20, 21].

Поняття парадигми містить як епістемологічні, так соціокультурні настанови, цінності, тим самим у його змісті знімається протиставлення внутрішніх і зовнішніх чинників наукового поступу. Наука, реалізуючи свої пізнавальні цілі, одночасно реагує на соціальні виклики. І визначити загалом, що первісне – духовні запити чи практичні потреби, а що другорядне, досить важко. Ми погоджуємося з думкою, що «парадигмальною наука стає не тоді, коли в науці, нарешті, досягнута єдність поглядів, а тоді, коли наука створюється як соціокультурний інститут, тісно пов'язаний з іншими інститутами, коли наука посідає чітко визначене місце у структурі суспільного буття, виробництва, ідеології» [20, 25-26]. Отже, парадигмальність як риса наукового знання пов'язана передусім з визнанням останнього дієвим компонентом соціокультурного життя і важливим чинником розвитку суспільства.

Застосовуючи такий підхід, ми зіштовхуємося з подвійним тлумаченням поняття парадигмальності в гуманітаристиці. З одного боку, конкретне соціогуманітарне дослідження визначене прихильністю до певної парадигми, а з іншого – соціогуманітарні науки за своєю сутністю самі є парадигмами, оскільки одна з головних їхніх функцій – формування світогляду, тобто тієї смислової матриці, у межах якої формуються стереотипи й моделі світосприйняття, світорозуміння та світоглушення.

Науковець перебуває під подвійним впливом: епістемологічних норм, дотримання яких забезпечує ефективність пізнання, і ціннісних настанов, які є продуктом тотальності культурного тла. Наукова парадигма внутрішньо пронизана невидимими, на перший погляд, каналами, які живлять її і наповнюють сумірними аксіосфері культури смислами, що потребує врахування на лише специфічних рис знання, а й широкого соціокультурного контексту його продукування. Особливо це стосується гуманітарного знання, зважаючи на ціннісно-смислову визначеність предмета дослідження і засобів його інтерпретації. Парадигма поєднує внутрішньо-наукові та контекстуальні (культурні, історичні, соціальні, корпоративні та інші) цінності.

Підсумовуючи сказане, зробимо деякі уточнення щодо вживання поняття «парадигма». Ми пропонуємо розрізняти поняття «теорії-парадигми» і «схеми-парадигми». Теорії-парадигми збігаються з

Куновим визначенням парадигм: «деякі прийняті приклади-зразки актуальної наукової практики – приклади, які містять закон, теорію, аплікації та інструментарій, – забезпечують моделі, з яких зростають окремі когерентні традиції наукового дослідження» [6, 10].

Теорії-парадигми слугують реальним підґрунтям для конструювання абстрактних схем-парадигм – узагальнених зразків, які відображають спільні для парадигм-теорій уявлення про предмет, принципи і методи пізнання. Оскільки в науковому знанні на підставі істотних відмінностей, зумовлених різними підходами до постановки проблем, визначення предмету, вибору методів дослідження, опису отриманих результатів і впровадження їх у практику, традиційно виокремлюють природниче і гуманітарне (суспільне, або соціогуманітарне) знання, то ми розрізняємо дві схеми-парадигми: природничо-наукову і гуманітарно-наукову, кожна з яких має свої специфічні риси. До схем-парадигм цілком застосовні Кунові застереження, що зі зміною парадигми змінюється світ, оскільки прибічники різних парадигм по-різному ставляться до оцінки важливості й пріоритетності розв'язання тих чи тих наукових проблем (і навіть введення проблем у коло наукової проблематики); мають різні концептуальні і методологічні основи і принципи; професійну підготовку тощо.

Поняття «схема-парадигма» збігається з широким тлумаченням парадигми як філософсько-теоретичного каркасу дослідження. Філософський компонент цього каркасу зумовлює певний кут зору дослідника, визначаючи тим самим досліджувану предметну реальність: природничо-наукова парадигма, в гранично широкому значенні, налаштовує дивитися на сам-світ, а гуманітарно-наукова – на людину-світ (духовний, духовно-матеріальний, людиномірний).

Отже, гуманітарно-наукова парадигма – сукупність пізнавальних настанов у межах усталених, вивіренних науковою практикою зразків гуманітарного знання, які формуються на широкому світоглядному фундаменті розуміння людиною себе і своєї діяльності у світі. Пошук парадигмальних підвалин гуманітарного знання має два вектори: від індивідуального, специфічного в кожній з гуманітарних наук до загального, спільного в них і, навпаки, оскільки розв'язання філософсько-методологічних проблем окремих гуманітарних наук, з нашого погляду, не може йти абсолютно різними незалежними шляхами. Конституювання гуманітарно-наукової парадигми відбувається на основі виділення як загальнонаукових, так і специфічних рис гуманітарного знання.

Аналіз специфіки й обмежень застосування парадигмального підходу в гуманітарних науках надалі дозволить виявляти спільні риси, притаманні будь-якій гуманітарній теорії-парадигмі, описати той взірєць для дослідника-гуманітарія, яким він явно чи неявно керується під час дослідження свого предмету. Окреслення відповідної схеми-парадигми дозволить досягти згоди між істориками, соціологами, антропологами, політологами й іншими представниками соціогуманітарних дисциплін щодо методології пізнання і критеріїв науковості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Bailey, Kenneth D.* Methods of Social Research. 2nd ed. – New York : Free Press ; London : Collier Macmillan, 1982. – XXII, 553 p.
2. *Bruner, J.S.* Actual minds, possible worlds. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1986. – 222 p.
3. *Dogan M.* Hybridization of Social Science Knowledge [Електронний ресурс] // Library Trends. Vol. 45, Number 2, Fall 1996. – P. 299-301. – Режим доступу: <https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/8090/library..?sequence=1>.
4. *Erickson F.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.des.emory.edu/mfp/erickson.html>.
5. *Kuhn, Thomas S.* The Natural and the Human Sciences // The Road since Structure: Philosophical Essays, 1970-1993, with an autobiographical interview. Eds. Kuhn, Thomas S; Conant, James; Haugeland, John. – P. 216-223.
6. *Kuhn, Thomas S.* The Structure of Scientific Revolutions. Second Edition, Enlarged [Електронний документ] // Volumes I and II. – Foundations of the Unity of Science Volume II. – Number 2, 1962, 1970 by The University of Chicago. – 210 p. – Режим доступу: <http://insitu.lri.fr/~mbl/Stanford/CS477/papers/Kuhn-SSR-2ndEd.pdf>.
7. Paradigm [Електронний ресурс] // New World Encyclopedia. – Режим доступу : <http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Paradigm>.
8. *Бевзенко Л. Д.* Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций [Електронний ресурс]. – К. : Институт социологии НАН Украины, 2002. – 437с. – Режим доступу до книги: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Bevzenko/index.html>.
9. Гуманітарно-наукове знання: розмаїття парадигм : матеріали міжнародної наукової конференції, 14-15 жовт. 2013 р. / М-во освіти і науки України, Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича ; редкол.: М.Г. Марчук [та ін.]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. – 376 с.

10. Гуманітарно-наукове знання: становлення парадигми : матеріали Міжнародної наукової конференції, 7-8 жовт. 2011 р. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича ; редкол.: М.Г. Марчук [та ін.]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 447 с.
11. *Завершинский К. Ф.* Культура и культурология в жизни общества: Учебное пособие / Под научн. ред. В.П. Большакова. – Великий Новгород : НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2000. – 92 с.
12. *Кабилов Ф. З.* Обоснование инновационной практики соучастного взаимодействия преподавателя и студента-практического психолога в вузовском образовании [Электронный ресурс] // Электронный научный журнал «Вестник Омского государственного педагогического университета». – Выпуск 2006 г. – Режим доступа до журналу: <http://www.omsk.edu/volume/2006/ped-psych/>
13. *Конев В. А.* Социальная философия: учеб. пособие для студ. гуманитарных специальностей / Федеральное агентство по образованию. – Самара : Изд-во : «Самарский университет», 2006. – 287 с.
14. *Лёдин В. В.* Сравнение парадигм Школы гуманитарной соционики и Школы системной соционики [Электронный ресурс]. – Киев, 21.09.2006 г. Доклад на XXII международной конференции по соционике. – Режим доступа до публікації: <http://socionics.kiev.ua/articles/methodology/cmpraг/>
15. *Марчук М.* Феномен і специфіка сучасної гуманітарно-наукової парадигми знання / М. Марчук, С. Мудра // Гуманітарно-наукове знання: становлення парадигми : матеріали Міжнародної наукової конференції, 7-8 жовт. 2011 р. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича; редкол.: М.Г. Марчук [та ін.]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 3-11.
16. *Перлов А. М.* Проблемы самоопределения гуманитарного знания [Электронный ресурс] // Статья для предварительного ознакомления. – Режим доступа: <http://www.aperlov.narod.ru>.
17. *Ратников В.* Гуманитарная парадигма: к вопросу об определяющих характеристиках научности / В. Ратников, Н. Краснонос // Гуманітарно-наукове знання: становлення парадигми : матеріали Міжнародної наукової конференції, 7-8 жовт. 2011 р. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича; редкол.: М.Г. Марчук [та ін.]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 115-117.
18. *Рыбаков В.А.* Совместима ли психология и естественнонаучная парадигма? [Электронный ресурс] / В.А. Рыбаков, А.Л. Покрышкин. – Томск : Изд-во «Дельтаплан», 2005. – Режим доступа до статті : <http://psyfactor.org/lib/paradigma.htm>

19. Савостьянова М. В. Аксиологічні та онтологічні засади гуманітарних парадигм // Вісник Житомирського Державного університету імені Івана Франка. – 2007. – Випуск 36. – С. 12-15.
20. Савостьянова М. В. Структура та функціональний діапазон парадигмальної науки [Електронний документ] // Філософія науки: традиції та інновації. Науковий журнал. – 2010. – № 1 (2). – С. 20-26.
– Режим доступу до: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/FilosNauk/2010_1/18.pdf.
21. Шкуратов В. А. Историческая психология : Уч. пос., изд. 2-е. – М. : «Смысл», 1997. – 505 с.

Рупташ О. В. Парадигмальний підхід в гуманітарних науках.

Высказываются аргументы «за» и «против» исследования социогуманитарных наук через призму парадигм. Обрисовывается сфера использования термина «парадигма» в куновском значении и предлагаются варианты его трактовки в гуманитарном знании. Отмечаются расхождения между естественными и гуманитарными науками в рамках похода Т. Куна. С целью анализа гуманитарных наук предлагается различать теории-парадигмы и схемы парадигмы.

Ключевые слова: парадигма, Т. Кун, гуманитарное знание, гуманитарно-научная парадигма, смысл, герменевтика, наука.

Ruptash O. V. A Paradigm Approach in the Human Sciences.

The arguments for and against the study of the social and human sciences through the prism of paradigms are discussed. The scope of application of the term «paradigm» in Kuhnian sense is viewed and variants of its interpretations in the humanities are observed. The differences between the natural sciences and the human sciences are pointed out. In order to analyze the human sciences the author proposes to distinguish between the «theory-paradigms» and «scheme-paradigms».

Keywords: paradigm, T. Kuhn, humanities, the human-scientific paradigm, meaning, hermeneutics, science.

***Ананьїн В. О.,
Пучков О. О.***

**КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА
В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА**

Проаналізовано місце й роль комунікативної культури у професійній культурі сучасного фахівця. З'ясовано, що в умовах зростання інформаційних процесів у сучасному суспільстві збільшується